

باسمه تعالی

بررسی مفهوم "توسعه مترقیانه حقوق" در نظام حقوق بین‌الملل بشر و مقایسه آن با نظام حقوق بین‌الملل عام

چکیده

حقوق بین‌الملل بشر دارای ویژگی‌هایی است که آنرا از سایر رشته‌های حقوق بین‌الملل عمومی مجزا نموده است. این ویژگی‌های خاص سبب گردیده تا برخی واژگان مشترک، دچار تحول یا دگردیسی مفهومی شده و معنایی متفاوت از آنچه در حوزه حقوق بین‌الملل دارند را به ذهن متبادر نمایند. یکی از این واژگان، "توسعه مترقیانه حقوق" است.

خصیصه اعلامی بودن قواعد حقوق بشری (در تمامی انواع و اشکال قاعده اعم از عرف و معاهده)، سبب گردیده که توسعه مترقیانه که در حقوق بین‌الملل مفهوم تاسیس و ایجاد حق را به ذهن متبادر می‌نماید، در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر که تماماً از جنس شناسایی است، معنای ارتقاء جایگاه و مقام و ترویج حقوق بشر را با خود به ارمغان آورد.

مذاقه در واژگان کلیدی و پر کاربردی چون "توسعه مترقیانه حقوق" و تشخیص و تبیین مفهوم دقیق آنها در حوزه موضوعی مورد بحث، این فایده را خواهد داشت که متعهدان قواعد حقوق بشری که در بیشتر موارد دولتها هستند، ماهیت تعهدات و دامنه آنها را به درستی درک کرده و آنها را به نحو صحیح و مطابق با اهداف حمایت‌گرایانه حقوق بشر، به موقع اجراء گذارند.

پژوهش حاضر به دنبال آن است که با تشریح ویژگی‌های حقوق بین‌الملل و حقوق بین‌الملل بشر، به این پرسش مبنایی پاسخ دهد که واژه "توسعه مترقیانه حقوق"، در حقوق بین‌الملل بشر چه تفاوت معنایی با این واژه در حوزه حقوق بین‌الملل عام دارد و واژگان جایگزین توسعه مترقیانه در حقوق بین‌الملل بشر چه هستند و چه معنایی را به ذهن متبادر می‌نمایند.

کلید واژگان: حقوق بین‌الملل عام، حقوق بین‌الملل بشر، توسعه مترقیانه، حمایت، ارتقاء

حقوق بین‌الملل بشر دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که آنرا از سایر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل متفاوت می‌سازد. ابتدای حقوق بشر بر اصل عدم تبادل منافع^۱، اولین و بنیادی‌ترین سنگ‌بنایی است که در هیچ‌یک از دیگر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل دیده نمی‌شود. این ویژگی‌های منحصر به فرد در حوزه حقوق بشر، علاوه بر اینکه تفاوت‌های اساسی بین این رشته و سایر رشته‌های حقوق بین‌الملل رقم زده، امروزه به عنوان معیارها و استانداردهای جهانی رخ می‌نماید و سایر رشته‌ها را نیز تحت تاثیر خود قرار می‌دهد. روند انسانی‌شدن حقوق بین‌الملل با شاخص‌هایی چون حکمرانی مطلوب، امنیت انسانی و مسئولیت حمایت، کمترین ثمره‌ای است که عمومیت و جامعیت قاعده بین‌المللی حقوق بشر به بار آورده است.^۲ از این رو در صحنه بین‌المللی، کمتر موضوعی را می‌توان یافت که متأثر از مباحث حقوق بشری نباشد. تجارت، دریاها، محیط زیست و بسیاری از قواعد و مقررات اولیه حقوق بین‌الملل و همینطور قواعد ثانویه حقوق بین‌الملل (حقوق مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها)، تحت تاثیر حقوق بشر قرار دارند.^۳

حقوق بین‌الملل عمومی که خود مدلی از تفاوت در مبانی حقوق (نظیر جایگزینی قاعده مشارکت بازیگران با قاعده تبعیت از قدرت برتر و وحدت واضح و تابع و همچنین مفروض داشتن آنارشیسم در نظام بین‌الملل و تعیین اعمال خودیاری و اقدام متقابل به عنوان ضمانت اجراء قواعد تعیین شده و...) را به جهانیان عرضه نمود و در بادی امر با سودای تحریم جنگ پا به عرصه وجود نهاد، در سالیان متمادی دچار تحولات عدیده شد و از سال ۱۹۴۵ یعنی همزمان با تاسیس سازمان ملل متحد، حقوق بشر را به عنوان یکی از کارویژه‌ها و اهداف اصلی خود معرفی نمود. اما دیری نپایید که حقوق بشر چون بذری بارور، رشد و تکثیر یافت؛ تا جائیکه تمامی حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل را نیز تحت تاثیر خود قرار داده و با توسل به تورم هنجاری و نهادی بوجود آمده، بسیاری از اصول حاکم بر حقوق بین‌الملل (از جمله ابتدای حقوق بین‌الملل بر اصل اراده و رضایت) را دچار تحول و دگرگونی ساخت.

یکی از نمونه‌های بارز و آشکار این تحول را می‌توان در نظرات تفسیری صادره از سوی نهادهای معاهده‌ای دید. توضیح آنکه، اگرچه وفق مواد ۳۱ و ۳۲ کنوانسیون وین ۱۹۶۹ حقوق معاهدات^۴، تفسیر معاهدات جز توسط طرفین معاهده میسر نیست و اعتبار ندارد، لیکن کمیته‌ها که متشکل از متخصصان و کارشناسان خبره حقوق بشری هستند، خود راساً به صدور چنین تفسیرهایی از مواد کنوانسیون‌های حقوق بشری مبادرت ورزیده و تنها دولت‌ها را در جریان تفسیرهای خود قرار داده و نظرات آنها را در یک بازه زمانی اخذ می‌نمایند و سپس با نهایی‌سازی نظر تفسیری، به واقع تفسیری جامع از ماده یا موادی از

^۱ . ۱ . The principle of Non Reciprocity

^۲ . حسین شریفی طرازکوهی، فاطمه فتح پور، "الزامات مقابله با تروریسم در پرتو روند انسانی‌شدن حقوق بین‌الملل"، *مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز*، ۹، ۱۳۹۶، ۲۱۱.

^۳ . برای مطالعه بیشتر رک به: آمپاروسان خوزه جیل، ابراهیم بیگ زاده، "مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال نقض حقوق بشر"، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، قابل دسترسی در:

https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56767.html, Accessed September 28, 2021

^۴ . Available at:

<https://www.jus.uio.no/lm/un.law.of.treaties.convention.1969>, Accessed September 28, 2021

کنوانسیون بر خلاف اصول مقرر در کنوانسیون وین ارائه می‌دهند. این عملکرد، شاید در چارچوب قانونی بودن^۵، وجاهت نداشته باشد و با اصول کلاسیک تفسیر مغایر بنماید، لیکن در چارچوب مشروعیت^۶، به چنان جایگاهی رسیده است که امروزه می‌توان به جرئت از آنها به عنوان استانداردهای حداقلی حقوق بشر و ملاک و معیاری معتبر برای گزارش‌دهی دوره‌ای کشورهای یاد کرد.^۷

مثال دیگر که آشکارا تحول در مبانی حقوق بین‌الملل را نشان می‌دهد، تسری قاعده حقوق بین‌الملل بشر بر بازیگران غیردولتی است. حقوق بین‌الملل که تحت تاثیر اندیشه‌های گروسیوس پای به عرصه وجود نهاد، امروز تحت تاثیر اندیشه‌های کانت و با روایتی تازه از حقوق طبیعی و حقوق بین‌الملل بشر، به مثابه نقبی بود که در قلعه حاکمیت دولت‌ها افتاد^۸. امروزه دیگر دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، تنها بازیگران عرصه بین‌المللی نیستند و بازیگران غیردولتی اعم از شرکت‌های فراملی و سازمان‌های مردم نهاد، موضوع حق و تکلیف قرار می‌گیرند. شورای امنیت سازمان ملل متحد، در قطعنامه‌های خود در جریان بحران عراق و سوریه، حتی گروه تروریستی داعش را نیز خطاب قرار داده و رعایت برخی اصول انسانی را از آن مطالبه می‌کند. در حوزه تجارت، شرکت‌های فراملی، دیگر به مانند سابق، آزاد به انجام هرکاری نیستند بلکه در قبال حقوقی که تحت عنوان حقوق سرمایه‌گذاری دارند، دارای تکالیفی چون رعایت مقتضی حقوق بشر در کشور محل سرمایه‌گذاری هستند^۹. سازمان‌های مردم نهاد خصوصاً در حوزه حقوق بشر چنان رشد قارچ‌گونه داشته‌اند که شاید گزافه نباشد اگر آنها را عوامل اصلی تورم هنجاری بوجود آمده در حوزه موضوعی حقوق بشر بدانیم. این سازمان‌ها آشکارا به انجام اموری چون ارائه پیش‌نویس معاهدات حقوق بشری، نظارت بر اجرای حقوق بشر در کشورها و حتی اجرای مقررات حقوق بشری در کشورها می‌پردازند^{۱۰}. بنابراین، حقوق بشر، اصل دولت‌محوری حقوق بین‌الملل را با چالشی جدی مواجه کرد و اشخاص، اعم از حقوقی و حقیقی را به عنوان تابعان و حتی واضعان حقوق بین‌الملل معرفی کرد. اگرچه کماکان و البته ظاهراً باید بر اصل دولت‌محوری و ستفالیایی و اصالت اراده و رضایت دولت‌ها تکیه نمود، لیکن اثربخشی و نفوذ مفاهیم حقوق بشری در اراده دولت‌ها در عصر حاضر، غیرقابل انکار است.

آنچه سبب و انگیزه اصلی نگارنده از نگارش این مقاله است، تبیین تاثیر ویژگی‌های خاص و منحصر به فرد حقوق بین‌الملل بشر در تفسیر "توسعه مترقیانه حقوق" و مقایسه آن با تفسیر این واژه در حوزه حقوق بین‌الملل عام است.

حقوق بین‌الملل عام، پایه و ریشه اصلی کل نظام حقوق بین‌الملل است^{۱۱} و به معنای قواعد حقوقی عام‌الشمول بوده که بر تمامی اعضای جامعه بین‌الملل اعم از دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی حاکم است. بسیاری از اندیشمندان حقوق بین‌الملل نظیر

⁵ . Legality

⁶ . Legitimacy

^۷ . برای مطالعه بیشتر رجوع شود به: پوریا عسکری، حق شرط بر معاهدات حقوق بشری (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۶، چاپ دوم)

^۸ . موحد، پیشین، ۱۰۲

⁹ . Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/CorporateHRDDueDiligence.aspx>, Accessed September 28, 2021

^{۱۰} . پوریا عسکری، نیلوفر سعیدی، "سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و نظارت بر اجرای حقوق بشر با تاکید بر عفو بین‌الملل"، فصلنامه پژوهش حقوق

عمومی، ۵۳، (۱۳۹۵)، ۲۹

^{۱۱} . سید فضل الله موسوی، آیا حقوق بین‌الملل عام تنها حقوق عرفی است؟ مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی و بین‌المللی ریاست جمهوری، ۱۸ و ۱۹،

(۱۳۷۳)، صص ۳۴۲ و ۳۴۳

باکستر و دینشتاین معتقدند که حقوق بین‌الملل عام تنها در برگیرنده عرف بوده و سایر منابع حقوق بین‌الملل نظیر معاهدات، دکتترین، رویه قضایی و اصول کلی حقوقی نمی‌توانند در چارچوب این تعریف بگنجانند؛ هرچند یک معاهده در برگیرنده تعداد زیادی از دولت‌ها باشد، مانند منشور ملل متحد.

با این وجود معاهدات در بسیاری از موارد با عرف گره می‌خورند. بدین ترتیب که بسیاری از مفاد معاهدات یا کنوانسیون‌های بین‌المللی یا تدوینگر عرف به حساب آمده و یا اینکه خود ایجادکننده یک عرف جدید در نظام بین‌الملل تلقی می‌شوند. از جمله این اسناد می‌توان به طرح کمیسیون حقوق بین‌الملل درخصوص مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها (۲۰۰۱) اشاره کرد که با این وجود که هیچگاه به تصویب دولت‌ها نرسید، اما بسیاری از مفاد آن به عرف تبدیل گردید. از طرف دیگر، ماموریت توسعه مترقیانه یا تکاملی و ارتقایی حقوق نیز بنا به ماهیت و ویژگی‌های حقوق بین‌الملل عمومی، خاصه حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر، اگرچه در ظاهر ماموریتی برگرفته از اساسنامه کمیسیون حقوق بین‌الملل یا قطعنامه‌ای در شورای حقوق بشر است، اما در ذات خود تعهدی عام‌الشمول از جنس حقوق بین‌الملل عام است. بر همین اساس، پژوهش حاضر به بررسی مفهوم توسعه مترقیانه در نظام حقوق بین‌الملل بشر و مقایسه آن با نظام حقوق بین‌الملل عام می‌پردازد.

بدیهی است که هرگونه تفسیر درخصوص واژگان، جز با توجه دقیق به مقتضای ذات حوزه موضوعی که واژگان در چارچوب آن جعل شده‌اند، میسر و صحیح نخواهد بود. توجه به پارادایم یا چارچوب نظری واژه، اصلی‌ترین مولفه شناخت صحیح مفهوم است و این مهم به ویژه در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر از ظرافت بیشتری برخوردار بوده و دقت بیشتری را می‌طلبد. بر این اساس، یکی از بنیان‌های پژوهش حاضر که به شفاف‌سازی تفاوت ماهیت و ویژگی‌های دو حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل عام و حقوق بین‌الملل بشر اشاره دارد، در ابتدا به صورت موجز توضیح داده خواهد و سپس دگردیسی مفهومی واژه توسعه مترقیانه در حقوق بین‌الملل بشر و واژگان و مفاهیم جایگزین آن مورد بحث قرار خواهد گرفت.

۱- ماهیت و ویژگی‌های نظام‌های حقوق بین‌الملل عام و حقوق بین‌الملل بشر

۱-۱- ماهیت و ویژگی‌های نظام حقوق بین‌الملل

حقوق بین‌الملل، مجموعه قواعد و مقررات حاکم بر جامعه بین‌المللی است. اگرچه دولت‌ها بازیگران اصلی و به اصطلاح فعال حقوق بین‌الملل به حساب می‌آیند، اما صحنه حقوق بین‌الملل به تدریج شاهد حضور دیگر بازیگران مانند سازمان‌های بین‌المللی بین‌الدولی، شرکت‌های فراملی، سازمان‌های غیردولتی، جنبش‌های رهایی‌بخش ملی و در نهایت افراد انسانی بود^{۱۲}. با این وجود، دولت‌ها همچنان نقش‌آفرینان اصلی و اولیه حقوق بین‌الملل به حساب می‌آیند. به عبارت دیگر، کماکان دولت‌ها واضعان قواعد حاکم بر کل جامعه بشری هستند^{۱۳}.

برای درک بهتر و دقیق‌تر ماهیت و ویژگی‌های حقوق بین‌الملل، ضروری است تا نگاهی دقیق به فرآیند تاریخی شکل‌گیری این رشته نوظهور و نوپا بیافکنیم. جامعه بین‌المللی در مفهوم جامعه بین‌الدولی، گو اینکه در اواخر قرون وسطی اروپائی پدیدار گشت

^{۱۲}. سید قاسم زمانی، *گفتارهایی در حقوق بین‌الملل بشر*، (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۴۰۰، چاپ اول)، ۲۰.

^{۱۳}. آرامش شهبازی، *نظام حقوق بین‌الملل وحدت در عین کثرت*، (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، تهران، ۱۳۸۹)، ص ۶۳.

و در قرون هفدهم و هجدهم رشد نمود. در این راستا، سازمان ملل متحد سمبل جامعه بین‌المللی معاصر محسوب می‌شود که متضمن عضویت تقریباً تمام دولتهای جهان می‌باشد.^{۱۴}

حقوق بین‌الملل که در ابتدا موضوع مباحث گسترده و ریشه‌ای فلاسفه و اندیشمندان بود و در ماهیت، فلسفه وجودی و چیستی آن اختلاف نظرهای عدیده‌ای وجود داشت و برخی از آن به عنوان حقوق عمومی خارجی یاد می‌کردند و برخی نیز آن را در قامت حقوق جهانی تعریف می‌نمودند، پس از چالش‌های زیاد و فراز و نشیب‌های فراوان به ساحل امن آرامش نائل آمد و پس از جنگ دوم جهانی و همزمان با تاسیس سازمان ملل متحد توانست تعریفی واحد و مشخص از خود ارائه نماید.

در یک تعریف مورد توافق جامعه بین‌المللی، حقوق بین‌الملل به مجموعه قوانین و مقرراتی اطلاق می‌شود که تنظیم‌کننده روابط میان بازیگران این عرصه یعنی دولتها و سازمان‌های بین‌المللی است. به بیان دیگر حقوق بین‌الملل، نظامی است که وظیفه صیانت از حکومت قانون در عرصه بین‌المللی و نیل به ارزش‌های مشترک همچون بشریت، عدالت و امنیت را برعهده دارد.^{۱۵}

نظام حقوق بین‌الملل عمومی، دارای ویژگی‌ها و خصایص منحصر به فردی است که آنرا از نظام حقوق ملی یا داخلی کشورها متمایز می‌نماید. ذیلاً به چند مورد از این تفاوت‌ها اشاره خواهد شد:

الف) فقدان قدرت مرکزی

ساختار قدرت در نظام حقوق بین‌الملل، از نوع افقی است. برخلاف نظام داخلی دولتها، قاعده قابل اعمال در نظام حقوق بین‌الملل، نشأت گرفته از یک قدرت فائده نبوده و براساس احترام به اصل استقلال و حاکمیت دولتها و همچنین اولویت مشارکت و همبستگی دولتها بر تبعیت از یک قدرت برتر، شناسایی یا ایجاد می‌گردد.^{۱۶}

ب) آنارشیک بودن

نبود قدرت عالی یا برتر در نظام حقوق بین‌الملل و ابتدای آن بر مشارکت و همکاری دولتها (وحدت واضح و تابع) سبب گردیده که نظام بین‌المللی به یک نظام آنارشیک یا غیرمنظم تعبیر شود. این آنارشیسم در عین حال که می‌تواند ماهیت الزام‌آور یا همان عنصر ضمانت اجرای حقوق بین‌الملل را با خلل مواجه سازد، اثر طبیعی حاکمیت برابر دولتها و استقلال آنها است. کافی است که ابزارهای اجرای حقوق بین‌الملل یا ضمانت اجراهای آن نظر بیافکنیم. خودیاری یا اقدامات متقابل که اساساً و بالذات عملی غیرقانونی به حساب می‌آیند، به لحاظ برخی شرایط، تنها ابزارهای اجرای حقوق بین‌الملل هستند که گواهی آشکار بر ماهیت غیرمتمرکز، پراکنده و آنارشیک حقوق بین‌الملل است.

ج) ابتناء بر اصل رضایت دولتها^{۱۷}

این ویژگی که در واقع برگرفته از ویژگی اول یعنی فقدان قدرت مرکزی است، به ارزش والای جایگاه اصل رضایت دولتها و رفتار متقابل در حقوق بین‌الملل اشاره دارد. انعکاس این اصل هم در قانونگذاری و هم در اجراء قوانین نمایان می‌گردد. تمامی قواعد حقوق بین‌الملل جز با رضایت دولتها مجرا نبوده و در مرحله اجراء نیز این امکان برای دولتها وجود دارد که با توسل به حق شرط یا اعلامیه‌های تفسیری یا اعتراض‌های مستمر، از جریان عام یک قاعده نسبت به خود جلوگیری به عمل آورند.

^{۱۴} شهرام زرنشان، شکل‌گیری و شناسایی حقوق بین‌الملل عرفی، ص ۲۲

^{۱۵} زهرا محمودی کردی، ماهیت اصول کلی حقوقی و کارکردهای آن در حقوق بین‌الملل، مجله حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری، دوره ۳۵، شماره ۵۸، (۱۳۹۷)، صفحه ۳۳۹

^{۱۶} آنتونیو کاسسه، حقوق بین‌الملل، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی، (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵)، ص ۲۷

^{۱۷} . Consent based

د) پویایی و ماهیت تکاملی یا توسعه‌ای حقوق بین‌الملل

اگر بتوانیم از ذکر ویژگی نوپایی حقوق بین‌الملل صرف‌نظر کنیم و آنرا فاکتور بگیریم، قطعاً نمی‌توان به ویژگی پویایی حقوق بین‌الملل اشاره نکرد. نظر به تاثیر مشخص و معنادار اصل برابری حاکمیت‌ها در حقوق بین‌الملل و همچنین ابتناء روابط بین‌الملل بر منافع و مصالح دولتها، حقوق بین‌الملل به عنوان یک متغیر وابسته، همواره دستخوش تحولات است. مهم‌ترین عرصه تحول‌آفرین در حقوق بین‌الملل، حقوق بین‌الملل بشر است. نهضت انسانی شدن حقوق بین‌الملل و بشرمحور شدن قوانین داخلی کشورها و به تبع آن قوانین بین‌الملل جملگی نمایانگر ماهیت تکاملی و پویایی این حوزه موضوعی است.^{۱۸}

ه) جایگاه رفیع عرف به عنوان منبع اصلی

در چنین نظامی با چنین ویژگی‌ها، عرف به عنوان یک رویه مورد قبول دولتها، خود را در قامت یک قاعده حقوقی لازم‌الاجراء در آورده و به مهم‌ترین منبع حقوق بین‌الملل بدل گشته است. عرف به دلیل دارا بودن ویژگی‌هایی چون انطباق‌پذیری سریع، عام بودن و داشتن خاصیت جایگزینی، از جایگاه رفیعی در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل برخوردار گشته است.^{۱۹}

۱-۲- ماهیت و ویژگی‌های نظام حقوق بین‌الملل بشر

حقوق بشر به اعتبار برخورداری ابنای بشر از حقوقی که منبعث از کرامت ذاتی آنهاست، عمری به قدمت خود انسان دارد، و به اعتبار شناسایی و استقرار در نظام حقوق بین‌الملل، با سازمان ملل متحد عمری برابر دارد. بنابراین حقوق بشر قدیم است و شناسایی و اعلام آن حادث^{۲۰}. حقوق بشر مجموعه حق‌هایی است که هر فرد باید در برابر دولت و هر مرجع عمومی دیگر به خاطر عضویت خود در خانواده بشری صرف‌نظر از هر ملاحظه‌ای، برخوردار باشد^{۲۱}. حقوق بشر به معنای امروزی، اصطلاحی نوپا و جدید است. این اصطلاح، پس از جنگ جهانی دوم و تاسیس سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵، وارد ادبیات حقوقی و محاورات روزمره شد. این واژه، جایگزین اصطلاح حقوق طبیعی و حقوق انسان گردید که قدمتی بیشتر دارند^{۲۲}. پیش از سال ۱۹۴۵، هیچ‌گونه متن بین‌المللی که بر وجود یا تعریف این حقوق دلالت داشته باشد، وجود نداشت. آن معاهداتی هم که در سال ۱۹۱۹ میان متفقین از یک‌طرف و لهستان، چکسلواکی، یونان، رومانی و یوگوسلاوی از طرف دیگر انعقاد یافته بود، اساساً به حقوق اقلیت‌ها یعنی آن دسته از افراد بشر که به نژاد یا مذهب یا زبان خاصی تعلق داشتند، اختصاص یافته و از این حیث خود متضمن نوعی نابرابری میان اقلیت و اکثریت بود. اما در سال ۱۹۴۵، حقوق بشر که تا آن زمان از جمله مسائلی به‌شمار می‌آمد که به استناد ماده ۱۵ میثاق جامعه ملل در صلاحیت انحصاری دولتها قرار داشت، از زندان حاکمیت بی‌چون و چرای دولتها به در آمد و تحقق نخستین هدف ملل متحد که همانا حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است، منوط به رعایت آن گردید؛ تا آنجا که رعایت حقوق اساسی بشر، به‌موجب بند ۲ از مقدمه و بند ۳ از ماده ۱ منشور ملل متحد، به صورت مرام اصلی سازمان ملل در

^{۱۸}. مهدی عبدالملکی، شادروان ولی اله نوری، امیر محمودی و مجید زحمتکش، *آینده حقوق بین‌الملل تحقق آرمان شهر*، (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، جلد دوم، سال ۱۴۰۰)، ص ۱۷

^{۱۹}. شهرام زر نشان، *شکل‌گیری و شناسایی حقوق بین‌الملل عرفی*، صص ۲۸-۳۴

^{۲۰}. زمانی، *گفتارهایی در حقوق بین‌الملل بشر*، ۲۹

^{۲۱}. Kumar, C. Raj, "National Human Rights Institutions: Good Governance Perspectives on Institutionalization of Human Rights", *American University International Law Review* 19, no. 2 (2003): 3

^{۲۲}. ناصر قربان‌نیا، *در جستجوی حق و عدالت*، (تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۴)، چاپ اول: ۱۵۱

آمد و ماده ۵۵ همان منشور، صراحتاً از ارتباط میان این دو مفهوم (صلح و امنیت جهان با حقوق بشر) سخن به میان آورد.^{۲۳} امروزه از رهگذر نیم قرن فعالیت و ابتکار عمل ملل متحد، مجموعه‌ی تحسین برانگیزی از دکترین حقوق بشر در حقوق بین‌الملل شکل گرفته است. این جایگاه در تعارض آشکار با وضعیت پنجاه سال پیش قرار دارد؛ زمانیکه هیچ مجموعه قواعد بین‌المللی در زمینه حقوق بشر وجود نداشت.^{۲۴}

شناخت ماهیت حقوق بشر و به بیان دیگر شناخت بنیان‌های فلسفی حقوق بشر، به دو علت کماکان زنده و پویا است. علت اول، نوپایی این حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل است که همانطور که اشاره شد شناسایی آن و قرار گرفتن آن در لباس قواعد حقوقی، به بعد از تاسیس سازمان ملل متحد بر می‌گردد. علت دوم، اینکه هنوز بر سر مفهوم حقوق بشر اتفاق نظری حاصل نشده و این تشتت نظرات، نتیجه‌ی نگرش‌های فلسفی مختلف به انسان و حقوق او است. به بیان واضح‌تر هنوز درک واحد و یکپارچه‌ای از حقوق انسان‌ها به دست نیامده و لاجرم، اقتدار حقوق بین‌الملل بشر نیز با چالش‌هایی روبرو است^{۲۵} و از این رو، بررسی مفهوم حقوق بشر و بنیان‌های فلسفی آن، کماکان بحثی زنده در این رشته محسوب می‌شود.

با توجه به تعاریف مختلف ارائه شده از حق و انسان^{۲۶} می‌توان گفت، حقوق بشر عبارت است از سلطه، اختیار، امتیاز و توانایی که انسان از آن برخوردار است. با این تعریف، حقوق بشر دارای ویژگی‌هایی است از جمله اینکه از سنخ امتیاز برای دارنده حق است، تعلق حق به شخص با توان و اختیار وی تلازم دارد و در آخر اینکه حق بشری، امتیاز حمایت شده است. بطور کلی می‌توان گفت که حقوق بشر معاصر، در بردارنده حقوق افراد در مقابل دولت است و کارکرد اصلی آن، تحدید قدرت دولت در مقابل افراد است. به این ترتیب، دولت‌ها متعهدند حقوق بشر را برای افراد تضمین و حمایت کنند.^{۲۷}

حقوق بشر، هم با اخلاق مرتبط است، هم با حقوق، زیرا هم با ارزش‌هایی مثل عدالت، برابری، آزادی و همبستگی سر و کار دارد، و هم با فرآیندهای شناسایی حق، آیین‌های اعمال حق و نظام‌های تضمینی آن.^{۲۸} بر این اساس، حقوق طبیعی، برابری، آزادی و عدالت، مبانی حقوقی برخورداران انسان‌ها از حقوق بنیادین بشر هستند. در توضیح مبنای حقوق طبیعی، لازم به اشاره است که نماینده اصلی نظریه حقوق طبیعی در دنیای مدرن (جان لاک) اذعان می‌دارد: "حقوق طبیعی از آن جهت که از طبیعت انسان سرچشمه می‌گیرد و در قانون طبیعت یافت می‌شود، مبنایی حقوقی برای برخورداران انسان‌ها از حقوق بشر تلقی می‌گردد"^{۲۹}.

۲۳. هدایت الله فلسفی، "تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی"، تحقیقات حقوقی، ۱۶ و ۱۷، پاییز ۱۳۷۴ تا بهار ۱۳۷۵، ۹۶ و ۹۷.

۲۴. حسین شریفی طراز کوهی، حقوق بشر نظریه‌ها و رویه‌ها، (تهران: نشر میزان، زمستان ۱۳۹۷، چاپ اول): ۷۰.

25. For a discussion of the nature and source of human rights see M.B. Dembour, 'What Are Human Rights? Four Schools of Thought' (2010): 32(1) HRQ 1.

۲۶. گزارش پژوهشی: سیده لطیفه حسینی، "آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی، بررسی مفهوم حقوق بشر" (تهران: پژوهشکده شورای نگهبان، ۱۳۹۳/۲/۱)، ۴.

و ۵

۲۷. سید محمد قاری سید فاطمی، حقوق بشر در جهان معاصر، (تهران: نگاه معاصر، ۱۳۹۸، جلد اول، چاپ ششم)، ۳۱.

۲۸. سید محمد قاری سید فاطمی، حقوق بشر در جهان معاصر، (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، دفتر دوم، چاپ سوم، ۱۳۹۳)، ۱۹.

29. Janusz Symonides, *Human Rights: Concept and Standards*, (Routledge; 1st edition, 2000), 37.

با عنایت به ماهیت منحصر به فرد حقوق بشر و تفاوت آن با سایر حوزه‌های حقوق بین‌الملل، ذیلاً به چند مورد از ویژگی‌های ماهوی منحصر به فرد و شاخص آن که موجبات تفاوت در تفسیر واژگانی چون توسعه مترقیانه را فراهم می‌سازد، اشاره خواهد شد.

الف) ذاتی بودن

معمولاً هر حق و تکلیفی یا بر اثر یک عمل قاصدانه و ارادی به وجود می‌آید و یا یک اتفاق، بدون قصد و به ناخواست، آن را به وجود می‌آورد. مثلاً حق مستاجر بر مال مورد اجاره از عقد اجاره، که یک عمل ارادی و قاصدانه است، حاصل می‌شود و حق مصدوم برای مطالبه خسارت در یک تصادف رانندگی از حادثه‌ای ناخواسته پدید می‌آید. اما حقوق بشر نه حاصل قصد و اراده است و نه نیازمند وقوع حادثه یا اتفاقی است. این حقوق، ذاتی آدمی‌زاد است و در سرتاسر دوران زندگی با او همراه است. افراد یا گروه‌های بشری صاحبان این حقوق هستند و تکلیفی که در تقابل با این حقوق وجود دارد، بر عهده دولت است.^{۳۰}

ب) ابتناء بر اصل عدم تبادل منافع

ابتنای حقوق بین‌الملل بشر بر قواعدی با ویژگی یک‌طرفه و حمایت‌گرایانه، که به اصل عدم تبادل منافع معروف شده است، اصلی‌ترین ویژگی این حوزه موضوعی است. حقوق بشر، مجموعه حق‌های ذاتی انسان‌هاست که افراد به صرف انسان بودن از آن بهره‌مند می‌شوند و در مقابل، مجموعه‌ای تمام و کمال از تکالیف و وظایف دولتها و سایر بازیگران عرصه بین‌المللی نظیر سازمان‌های بین‌المللی را به دنبال دارد.^{۳۱} بر این اساس، دولتها برخلاف سایر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل، هیچ منفعتی در قبال احترام، تضمین و اجرای حقوق بشر ندارند و تنها مکلف به حمایت و ارتقاء آنها هستند.^{۳۲} این ویژگی منحصر به فرد، جایگاهی ممتاز به این رشته داده و آنرا از سایر رشته‌ها مجزا می‌نماید. دولتهایی که پیشتر در عرصه بین‌المللی، صاحبان حق بودند و سال‌های پس از پیمان وستفالیای^{۳۳}، هیچ معاهده‌ای را جز براساس رضایت و اراده خود امضاء و تصویب نمی‌کردند، پس از شکل‌گیری سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵ و به ویژه با تصویب اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸ دریافتند که صحنه بین‌المللی دستخوش تغییر است و دیگر در حوزه حقوق بشر نمی‌توانند خود را صاحبان منحصر به فرد حق تلقی کرده و منافع و مصالح خود را بر رعایت و اجرای حقوق بشر رجحان دهند.

ج) انسان محوری تمامی اسناد و معاهدات این حوزه

اساساً در هیچ حوزه حقوق بین‌الملل به غیر از حقوق بشر، آحاد بشریت موضوع معاهده نیستند. دولتها واضع و اطراف معاهدات بوده و معاهدات اصولاً بین‌الدولی هستند. لیکن افراد، ذینفعان اصلی معاهدات تلقی می‌شوند. در واقع معاهدات حقوق بشری، از طرف دولتها و بین آنها نوشته می‌شوند، متضمن تکالیفی برای دولتها و حقوقی برای افراد یا انسان‌ها هستند. این خاصیت،

^{۳۰} محمد علی موحد، در *هوی حق و عدالت*، (تهران: کارنامه، ۱۳۸۱، چاپ اول)، ۴۰۷.

^{۳۱} Matthew Craven, *Legal Differentiation and the Concept of the Human Rights Treaty in International Law*, EJIL (2000), vol. 3 No.3, 500

^{۳۲} سید محمد قاری سید فاطمی، معاهدات حقوق بشری فضایی متفاوت، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌الملل جمهوری اسلامی ایران، ۲۸، (۱۳۸۲)، ۹.

^{۳۳} Treaty of Westphalia, Available at: https://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp, Accessed July 15, 2021

جلوه‌ای متفاوت به این حوزه موضوعی می‌بخشد. از این رو، معاهدات حقوق بشری، ساختار دولت محور معاهدات بین‌المللی را با دگرگونی مواجه ساخته‌اند.^{۳۴}

د) ماهیت اعلامی اسناد و معاهدات حقوق بشری

از دیگر ویژگی‌های ماهوی حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر این است که اسناد حقوق بشری، جملگی وصف و ماهیتی اعلامی دارند. حقوق بشر، حقوق مختص و ذاتی انسان فارغ از رنگ، جنس، نژاد، مذهب، ملیت یا هر طبقه‌بندی دیگر است. اسناد بین‌المللی، صرفاً در جهت شناسایی این حقوق و به تن کردن لباس قاعده معاهده‌ای بر آنها، وضع و تصویب می‌شوند. این حق‌ها، از زمانیکه بشریت پا به عرصه خاکی نهاده، موجود بودند اما شاید شناسایی نشده یا در قالب یک سند (اعم از قطعنامه، اعلامیه، تصویب‌نامه، رای دادگاه، نظریه تفسیری یا یک معاهده) مورد شناسایی قرار نگرفته بودند. به بیان دیگر، حیات قاعده حقوق بشری، مستقل از سندی است که آنرا بیان می‌کند. این موضوع، از نحوه انشاء و نگارش اسناد حقوق بشری نیز قابل دریافت است. نامگذاری اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ مجمع عمومی، گواه روشنی از ماهیت اعلامی این سند است. این وصف ماهوی حقوق بین‌الملل بشر (اعلامی بودن)، آنرا نسبت به سایر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل که در آنها قواعد به واسطه عرف یا سند ایجاد می‌شوند، متمایز می‌کند.

ه) عام‌الشمول بودن تعهدات حقوق بشری

علاوه بر موارد فوق، از جمله دیگر ویژگی‌های این حوزه موضوعی این است که حق‌های بشری، قابلیت اعمال جهانی دارند. در بسیاری از موارد، آشکارا می‌توان سخن از عام‌الشمول بودن قواعد مندرج در اسناد حقوق بشری راند.^{۳۵}

۲- تعریف تدوین و توسعه مترقیانه در نظام حقوق بین‌الملل

ماده ۱۵ اساسنامه کمیسیون حقوق بین‌الملل^{۳۶}، سعی بر تفکیک مفاهیم تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل دارد. اصطلاح «توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل»، به معنی تهیه و آماده‌سازی پیش‌نویس یا طرح عهدنامه‌هایی در زمینه موضوعاتی است که هنوز در حقوق بین‌الملل قاعده‌مند نشده‌اند و یا در آن موارد، حقوق هنوز به حد کافی در رویه کشورها توسعه نیافته است و اصطلاح تدوین نیز به معنی قاعده‌مند کردن بسیار صحیح و منظم قواعد بین‌الملل در زمینه‌هایی است که قبلاً تنها یک رویه ساده بوده است.^{۳۷}

^{۳۴}. سوریا، پی سوبدی، نظام حقوق بشر سازمان ملل متحد، ترجمه و تحقیق: دکتر سید قاسم زمانی و امیرحسین محبعلی، (تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۸)، ۱۲.

^{۳۵}. DINSTEIN, YORAM. "The Erga Omnes Applicability of Human Rights." *Archiv Des Völkerrechts* 30, no. 1 (1992): 16-21.

Available at:

<http://www.jstor.org/stable/40798679>, Accessed July 25, 2021

^{۳۶}. Statute of the International Law Commission 1947, Available at:

<https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>, Accessed September 28, 2021

^{۳۷}. Available at:

<https://legal.un.org/docs/?path=/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf&lang=EF>, Accessed September 28, 2021

بنابراین، فن ساخت اصول و قواعد بین‌المللی از عرف موجود و یا به عبارت دیگر، تغییر حقوق بین‌الملل عرفی به حقوق نوشته را اصطلاحاً تدوین حقوق بین‌الملل و گسترش و تنظیم اصولی آن را «توسعه حقوق بین‌الملل» نام نهاده‌اند.

تدوین حقوق بین‌الملل، عملی معاهده‌ای است که از توافق کشورها و سایر تابعان حقوق بین‌الملل ناشی می‌شود و در نتیجه، تابع رضایت تابعان حقوق بین‌الملل است. در باب اینکه تدوین حقوق بین‌الملل یا توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل، کدامیک مفیدتر بوده و باید مقدم باشد، مدت‌هاست بحث و اختلاف نظر وجود دارد. دول غربی و همچنین دولت‌های دیگری که به سنت‌های محافظه‌کارانه پایبند هستند، تدوین حقوق بین‌الملل را مقدم می‌شمارند، در حالیکه دول جدید و همچنین دولت‌های شرقی به توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل توجه دارند؛ زیرا در نظر اینان حقوق بین‌الملل سابق، یک حقوق استعماری است که دیگر قابل استناد نمی‌باشد.^{۳۸}

عرصه تدوین و توسعه مترقیانه حقوق در نظام حقوق بین‌الملل عمومی، گواهی آشکار از ماهیت دوگانه‌ی (اعلامی و تاسیسی) قواعد قابل اعمال حقوق بین‌الملل است. در واقع عرصه تدوین، ناظر بر ماهیت اعلامی برخی از قواعد حقوق بین‌الملل بوده و عرصه توسعه مترقیانه ناظر بر ماهیت تاسیسی دیگر قواعد. البته تاثیرهای متقابل این دو عرصه بر یکدیگر در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل عمومی، غیرقابل انکار است. هر چند تدوین و توسعه در اصل متفاوت از یکدیگرند، ولی با وجود این، وابستگی نزدیکی به هم دارند؛ زیرا از یک طرف هیچ تدوینی محدود به اعلام صرف مجدّد حقوق موجود نمی‌شود و از طرف دیگر هیچ وضع قاعده‌ای کاملاً بدیع نیست.^{۳۹}

ارگان‌های ذی‌صلاح مجمع عمومی، جهت حفظ وحدت و یکپارچگی کنوانسیون تنظیم شده، همواره کوشیده‌اند که در تنظیم نهایی کنوانسیون ذی‌ربط از هرگونه اقدامی که شائبه تفکیک مواد به مقررات مدوّن و غیرمدوّن را دامن می‌زند، اجتناب ورزند. برای مثال کمیسیون حقوق بین‌الملل نه در انتخاب موضوعات، نه در آئین و روش کار و نه در مرحله تنظیم و نهایی‌ساختن متن پیش‌نویس، وقعی بر تفکیک میان تدوین و توسعه نهاده است.^{۴۰}

۲-۱- نهادهای متولی تدوین و توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل

نظر به وحدت واضع و تابع در نظام غیرمتمرکز حقوق بین‌الملل، نهادهایی که عهده‌دار تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل هستند (سازمان‌های بین‌المللی)، خود نیز تابع حقوق بین‌الملل محسوب می‌شوند. در فرآیند توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل، کمیسیون حقوق بین‌الملل نقشی کلیدی و محوری را ایفاء می‌نماید. لیکن دیگر نهادها نیز در حوزه‌های موضوعی مختلف، نقشی مشابه کمیسیون حقوق بین‌الملل را ایفاء نموده و می‌نمایند. از جمله این نهادها می‌توان به کمیسیون حقوق بشر و بعد از آن، شورای حقوق بشر و نهادهای معاهده‌ای اشاره نمود.

³⁸. Arnold N. Pronto, "Codification and Progressive Development of International Law: A Legislative History of Article 13(1)(a) of the Charter of the United Nations", *FIU Law Review*, Volume 13, Number 6, (2019): 1106- 1109

³⁹. Wolfke. Karol. "Can Codification of International Law be Harmful? ", In Makarczyk. J(ed), "Essays in International Law in Honour of Judge Manfred Lachs", Martinus Nijhoff, 1984, p.314.

^{۴۰}. سید قاسم زمانی، چالش‌ها و ابتکارات مجمع عمومی در فرآیند تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل، (تهران: دانشگاه تهران، مجموعه مقالات همایش نقش مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل ۱۳۸۹)، ۱۲۳.

براساس بند الف ماده ۱۳ منشور سازمان ملل متحد، تکلیف تدوین و توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل، برعهده مجمع عمومی قرار داده شده است. این بند، مجمع عمومی را مکلف به ترویج همکاری بین‌المللی در امور سیاسی و تشویق توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل و تدوین آن می‌نماید.

لازم به اشاره است که علاوه بر کمیسیون حقوق بین‌الملل، مجمع عمومی از دیگر ارگان‌های تخصصی فرعی خود مانند کمیته خلع سلاح، کمیته استفاده صلح‌آمیز از فضای ماوراء جو، کمیسیون حقوق بین‌الملل در مورد حقوق تجارت بین‌الملل نیز در مسیر اجرای هدف تدوین و توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل بهره برده است.^{۴۱} از سوی دیگر باید توجه داشت که سایر نهادهای ملل متحد نیز به نوبه خود در زمینه تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل نقش‌آفرین بوده‌اند. برای مثال به هیچ‌وجه نمی‌توان از نقش کمیسیون حقوق بشر به عنوان رکن فرعی شورای اقتصادی اجتماعی، در تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل غافل شد. در حقیقت قبل از آنکه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سوم آوریل با تصویب قطعنامه ۶۰/۲۵۱ شورای حقوق بشر را جایگزین کمیسیون حقوق بشر و نهاد وابسته به خویش نماید، معاهدات مختلفی را تنظیم نمود که از آن جمله می‌توان به میثاقین ۱۹۶۶ اشاره کرد.^{۴۲}

۲-۲- مشارکت دیگر بازیگران روابط بین‌الملل در فرآیند تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل

با وجود اینکه کمیسیون حقوق بین‌الملل به عنوان رکن فرعی مجمع عمومی، اصلی‌ترین مسئول در زمینه تدوین و توسعه مترقیانه حقوق بین‌الملل محسوب می‌شود، لیکن نباید نقش سایر سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی را در این فرآیند نادیده انگاشت. ضرورت همکاری ملل متحد با دیگر سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی، باعث شد که به شورای اقتصادی اجتماعی (اگوسوک) ماموریت داده شود که با آن دسته از سازمان‌های بین‌المللی که در حوزه فعالیت‌های ملل متحد مشغول فعالیت هستند، موافقتنامه همکاری منعقد نماید و پس از آن سازمان‌های ذی‌ربط به عنوان آژانس‌های تخصصی قلمداد گردند. بر اساس مواد ۷۰ و ۷۱ منشور ملل متحد، باب همکاری میان آژانس‌های تخصصی و ارکان اصلی و فرعی سازمان ملل گشوده شد. براساس این دو ماده، سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی با ارگان‌های مسئول تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل، به انحاء مختلف همکاری می‌نمایند. برای مثال، کمیسیون حقوق بین‌الملل با فائو در مورد حقوق دریاها و منابع طبیعی مشترک، کمیساریای عالی پناهندگان ملل متحد در موضوع تابعیت، کمیته بین‌المللی صلیب سرخ در خصوص جرائم علیه صلح و امنیت بشری، انجمن حقوق بین‌الملل در خصوص حمایت دیپلماتیک و مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی، انجمن فرانسوی حقوق بین‌الملل در مورد چندپارگی حقوق بین‌الملل و... مشاوره رسمی و غیررسمی داشته است.^{۴۳}

⁴¹ . Condorelli, in Cassese. A/and weiler. J.H. (eds), "Change and Stability in International Law- Making", European University, 1988, p.195.

⁴² . سیدقاسم زمانی، نظارت جهانی بر اجرای حقوق بشر: از کمیسیون تا شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، پژوهش‌های حقوقی، ۹، (۱۳۸۵)، ۳۰۲.

⁴³ . Available at: <https://legal.un.org/ilc/research.shtml>, Accessed July 5, 2021

۳- دگر دیسی مفهومی "توسعه مترقیانه حقوق" در نظام حقوق بین الملل بشر در مقایسه با نظام حقوق بین الملل

در صحنه‌ای با ویژگی‌های فوق‌الذکر که تفاوت‌های آشکاری با صحنه‌ی سایر رشته‌های حقوق بین‌الملل عمومی دارد، مفهوم "توسعه مترقیانه حقوق" نیز دچار تحول و دگرگونی می‌شود. توسعه مترقیانه که پیشتر در حقوق بین‌الملل مطرح شده و یکی از وظایف و تکالیف کمیسیون حقوق بین‌الملل است، به معنای تهیه و آماده‌سازی پیش‌نویس یا طرح عهدنامه‌هایی در زمینه موضوعاتی است که هنوز در حقوق بین‌الملل قاعده‌مند نشده‌اند و یا در آن موارد، حقوق هنوز به حد کافی در رویه کشورها توسعه نیافته است.^{۴۴} بر اساس این تعریف، "توسعه"، مفهومی تاسیسی دارد و بیشتر ناظر بر موضوعاتی است که قبلاً در رویه و عرف موجود نبوده و مقتضیات امروز جامعه بین‌المللی، خلق و تاسیس آن قاعده را ایجاب می‌نماید. مثلاً در حوزه حقوق دریاها، بسیاری از قواعد مندرج در کنوانسیون ۱۹۸۲ مونته‌گوپی، جنبه توسعه‌ای (تاسیسی) داشته و پیشتر عرفی در آن زمینه وجود نداشته و لزوم انتظام‌بخشی به روابط دولت‌ها در آن موضوع خاص، تاسیس و ایجاد آن قاعده را ایجاب می‌کرده است. در نقطه مقابل "توسعه مترقیانه"، "تدوین" قرار دارد که به معنای قاعده‌مند کردن بسیار صحیح و منظم قواعد بین‌الملل در زمینه‌هایی است که قبلاً یک رویه ساده بوده است.^{۴۵} "تدوین" برخلاف "توسعه"، مفهومی مبتنی بر شناسایی دارد و نه تاسیس. برای مثال کمیسیون حقوق بین‌الملل، با تدوین یک رویه، به شناسایی آن در قالب یک قاعده حقوق بین‌المللی مبادرت ورزیده یا اینکه بر قاعده عرفی از قبل موجود، لباس جدید معاهده تن می‌کند.

حوزه موضوعی حقوق بشر، تمام و کمال در چارچوب مفهومی "تدوین" معنا می‌یابد. همانطور که در این پژوهش تبیین شد، حقوق و تعهدات بین‌المللی بشر، اساساً ماهیتی اعلامی دارند.^{۴۶} بدین معنا که این حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل، حق‌های بشری را که از ازل برای انسان بوده است را تنها شناسایی کرده و آنها را در قالب‌های متفاوت اعم از عرف، اصول کلی حقوقی، دکترین و معاهدات تبیین می‌نماید. دقیقاً به همین دلیل است که مجمع عمومی سازمان ملل متحد، عنوان اعلامیه را برای سند مصوب ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ در رابطه با حقوق بشر برگزید.^{۴۷} بر همین اساس، تمامی معاهدات موجود در عرصه حقوق بین‌الملل بشر، ماهیتی اعلامی و نه تاسیسی دارند. برای همین است که کمیته‌های ناظر بر کنوانسیون‌های حقوق بشری همواره اعلام می‌دارند که با وجود اختیاری بودن خروج از یک معاهده حقوق بشری، خروج به معنای پایان تعهدات حقوق بشری دولت خارج شده از معاهده نیست، چراکه معاهده اساساً اعلام‌کننده حقوق از پیش موجود بوده و خروج از آن، قواعد عام‌الشمول عرفی قبلی را از بین نمی‌برد و لاجرم دولت‌ها هیچگاه مبری از ایفای تعهدات حقوق بشری نبوده، نیستند و نخواهند بود. پیشی گرفتن قاعده^{۴۸} از نُرْم^{۴۹} یا به بیان ساده‌تر، غلبه کردن مظروف بر ظرف، سبب می‌شود که قالب رنگ ببازد و دولت‌ها همیشه خود را متعهد به حمایت، تضمین و اجرای حقوق بشر بدانند.

^{۴۴}. ماده ۱۵ اساسنامه کمیسیون حقوق بین‌الملل، قابل دسترسی در:

<https://legal.un.org/ilc>, Accessed July 10, 2021

^{۴۵}. همان

^{۴۶}. هاله حسینی اکبر نژاد، ماهیت تعهدات حقوق بشری در نظام بی‌المللی، (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۵)، ۵۷

^{۴۷}. زمانی، پیشین، ۵۳

^{۴۸}. Rule

^{۴۹}. Norm

بنابراین، در این حوزه موضوعی، مفهوم "توسعه مترقیانه" به مانند آنچه در حقوق بین‌الملل و به عنوان یکی از کارویژه‌های کمیسیون حقوق بین‌الملل وجود داشت، یافت نمی‌شود. این حوزه، به جهت داشتن ماهیت صرفاً اعلامی قواعدش، تنها در محدوده "تدوین" معنا می‌یابد و "توسعه مترقیانه" در آن، دچار تحول مفهومی می‌شود.

۴- واژگان و مفاهیم جایگزین تدوین و توسعه مترقیانه حقوق در نظام حقوق بین‌الملل بشر

در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر، به جای "توسعه" از واژه‌ی ارتقاء جایگاه و مقام حقوق بشر سخن به میان می‌آید. به بیان بهتر، "توسعه" در حقوق بین‌الملل بشر، دچار دگردیسی مفهومی شده و ترویج قواعد و ارتقاء جایگاه یا مقام بشر را به ذهن متبادر می‌کند. دقیقاً به همین خاطر است که در حقوق بشر، به جای استفاده از "تدوین و توسعه مترقیانه" از واژگانی چون "حمایت و ارتقاء حقوق بشر" سخن به میان می‌آید.

۴-۱- حمایت از حقوق بشر در معنای تدوین حقوق بشر

حمایت و محافظت از حقوق بشر، به معنای تضمین دسترسی تمامی انسان‌ها به بهره‌مندی از حقوق بشر است. تعهد به حمایت از حقوق بشر، بر دوش دولت‌هاست و سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشری، به عنوان تابعان حقوق بین‌الملل نیز در سال‌های اخیر دولت‌ها را در راه رسیدن به این هدف یاری می‌رسانند. حمایت و حفاظت از حقوق انسان‌ها، علاوه بر اینکه تعهد دولت‌ها مبنی بر مراقبت مقتضی^{۵۰} از حقوق مردم در برابر رفتار و عملکردهای کارگزاران و نهادهای دولت را به ذهن متبادر می‌کند، در برگیرنده تعهد دولت‌ها نسبت عملکرد بازیگران غیردولتی اعم از شرکت‌ها نیز هست. بدین معنا که دولت‌ها نسبت به رعایت حقوق بشر توسط بازیگران غیردولتی هم تعهد به حمایت داشته و در صورت قصور، مسئولیت بین‌المللی خواهند داشت^{۵۱}.

در عمل برای حمایت از حقوق بشر و تضمین مقررات آن، دو راه وجود دارد: یکی استفاده از آیین‌های غیرحقوقی و دیگری توسل به آیین‌های حقوقی. وجه ممیزه آیین‌های حقوقی از آیین‌های دیگر، وضعیت رکنی نیست که در این قبیل موارد تصمیم‌گیری می‌کند، بلکه تصمیماتی است که از لحاظ حقوقی، لازم‌الاجراء بشمار می‌آید. نتیجه استفاده از آیین‌های غیرحقوقی که طبعاً تنوع بیشتری هم دارند، ارائه راه‌حلی است که الزاماً مبتنی بر قواعد حقوقی نبوده، در پذیرش آنها اجباری نیز دیده نمی‌شود. با این حال، راه‌حل‌های غیرحقوقی چون خصلتی غیرحقوقی دارند، دامنه‌ای وسیع‌تر از تصمیمات حقوقی داشته، نیاز به مقدماتی استدلالی و براهینی خشک و بی‌روح نیز ندارند^{۵۲}.

مهم‌ترین اسناد بین‌المللی که به عنوان هسته و بنیان اصلی حقوق بشر شناخته می‌شوند عبارتند از اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶) و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶). این سه سند، همراه یکدیگر به "لایحه یا منشور حقوق بشر" معروف گردیده‌اند^{۵۳}. به غیر از این سه سند اصلی و بنیادین، مجموعه اسناد و معاهدات حمایتی و تضمین‌کننده دیگری نیز در عرصه بین‌المللی وجود دارند. مبتنی بر این اسناد و معاهدات، سازکارهای

⁵⁰. Due Diligence

⁵¹. ماده ۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، قابل دسترسی در:

<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/97259>, Accessed August 5, 2021

⁵². فلسفی، پیشین، ۱۲۸

⁵³. Available at: <https://www.escr-net.org/resources/international-bill-human-rights>, Accessed August 12, 2021

نظارتی حقوق بشری شکل گرفته‌اند. این سازکارها، بسته به اینکه توسط چه سندی شکل گرفته باشند، مأموریت‌ها و تکالیف متفاوتی را عهده‌دار هستند و به دو دسته کلی سازکارهای مبتنی بر منشور ملل متحد^{۵۴} و سازکارهای مبتنی بر معاهدات^{۵۵} طبقه‌بندی می‌شوند. اصلی‌ترین سازکارهای نظارتی مبتنی بر منشور عبارتند از: شورای حقوق بشر و دفتر کمیساریای عالی ملل متحد. سازکارهای نظارتی مبتنی بر معاهدات نیز در برگیرنده کمیته‌های ناظر بر ۹ معاهده اصلی و مرکزی حقوق بشر یعنی میثاقین، کنوانسیون حقوق کودک، کنوانسیون حقوق افراد دارای معلولیت، کنوانسیون رفع تمامی اشکال تبعیض نژادی، کنوانسیون رفع تمامی اشکال تبعیض علیه زنان، کنوانسیون منع شکنجه و تمامی رفتارها و مجازات‌های بی‌رحمانه، غیرانسانی و تحقیرکننده و کنوانسیون حقوق کارگران مهاجر و کنوانسیون رفع هرگونه اشکال ناپدیدسازی اجباری هستند^{۵۶}.

لازم به توضیح است که شورای حقوق بشر به عنوان اصلی‌ترین نهاد نظارتی مبتنی بر منشور ملل متحد، چهار رکن دارد. آئین شکایات، کمیته مشورتی، آئین گزارشگران ویژه (موضوعی و کشوری) و سازکار بررسی دوره‌ای جهانی (یو پی آر)، چهار رکن شورای حقوق بشر است. این شورا، هر ساله سه اجلاس برگزار می‌کند و به عنوان یک نهاد نظارتی کاملاً سیاسی محسوب می‌شود^{۵۷}. سیاسی بودن این نهاد از این جهت است که تمامی افراد حاضر در اجلاس‌های شورا، نمایندگان دولت‌های خود و در واقع دیپلمات هستند و در ظرفیت نمایندگی، انجام وظیفه و تصمیم‌گیری می‌نمایند؛ ویژگی خاصی که در بسیاری از موارد نیز از آن به سیاست‌زدگی یاد می‌شود و پاشنه آشیل سلف شورا یعنی کمیسیون حقوق بشر بود.

از طرف دیگر، کمیته‌های ده‌گانه، به عنوان بازوهای اجرایی معاهدات اصلی حقوق بشری، در جهت حمایت و حفاظت از حقوق بشر، ایفای نقش می‌کنند. این نهادها، عملکردهای متفاوتی نظیر قانون‌گذاری، نظارت و حل و فصل اختلافات را دارند. این اختیارات و وظایف، همراه با منشاءهای تاسیسی متفاوت هستند. برای مثال، بررسی گزارش‌های دولت‌ها در مورد اجرای میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بر عهده کمیته حقوق بشر است که این وظیفه از ماده ۴۱ میثاق نشأت می‌گیرد و بنابراین، رضایت متعاقب دولت‌ها را لازم ندارد. از طرف دیگر، بررسی شکایات افراد از دولت‌ها، نشأت گرفته از توافق جداگانه‌ای است که عموماً تحت عنوان پروتکل اختیاری میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی از آن یاد می‌شود. نهادهای معاهده‌ای، به منظور نظارت (حمایت) و تشویق دولت‌ها به قبول و اجرای تعهدات بین‌المللی، براساس کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق بشری ایجاد شده‌اند. نهادهای معاهده‌ای، کمیته‌های بین‌المللی متشکل از متخصصانی هستند که نظارت بر اجرای تعهدات دولت‌ها، براساس معاهده‌های اصلی حقوق بشری و پروتکل‌های اختیاری آن را عهده‌دار می‌باشند. در حال حاضر، ۱۰ نهاد معاهده‌ای جهت نظارت بر ۹ کنوانسیون حقوق بشری و یک پروتکل اختیاری وجود دارد. اعضای نهادهای معاهده‌ای، کارشناسان مستقلی هستند که در زمینه حقوق بشر، صاحب تخصص بوده و از حسن شهرت، اخلاق و بی‌طرفی برخوردار می‌باشند. لازم به ذکر است که اگرچه اعضای نهادهای معاهده‌ای به وسیله دولت‌ها انتخاب می‌شوند، اما این بدین معنا نیست که آن‌ها نماینده دولت خاصی هستند، بلکه آن‌ها وظایف خود را در کمال بی‌طرفی و استقلال برعهده خواهند گرفت. نهادهای معاهده‌ای، گروه‌های متشکل از کارشناسان خبره‌ای هستند که از نهادهای سیاسی و بین‌دولتی مثل شورای حقوق بشر سازمان ملل یا شورای امنیت، متفاوت

⁵⁴. Charter Bodies

⁵⁵. Treaty Bodies

⁵⁶. Human rights treaty bodies, Available at: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx>, Accessed August 12, 2021

⁵⁷. United Nations Human Rights Council, , Available at: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Home.aspx>, Accessed August 14, 2021

هستند. تعداد کارشناسان هر نهاد، بین ۱۰ الی ۲۵ نفر متغیر است. اعضا، توسط دولت‌ها برای یک دوره چهار ساله، نام‌نویسی کرده و انتخاب می‌شوند. انتخابات نیمی از اعضای کمیته، هر دو سال یک بار انجام می‌شود. توزیع متناسب جغرافیایی و فرهنگی نیز از جمله موارد مهم در انتخاب اعضای کمیته‌ها است.^{۵۸}

با توضیحات فوق مشخص می‌گردد که حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر، علاوه بر ویژگی تورم هنجاری، با ویژگی تورم نهادی یا سازکاری نیز مواجه است. بدین معنا که در این حوزه، فارغ از جنس و ماهیت نهادهای نظارتی اعم سیاسی، شبه سیاسی یا حقوقی، دولت‌ها به عنوان بازیگران اصلی صحنه بین‌المللی و متعهدان بی‌واسطه و منحصر به فرد احترام، تضمین و اجرای حقوق بشر، تحت نظارت‌های همه جانبه و بعضاً همپوشان این نهادهای نظارتی و حمایتی قرار دارند. بنابراین، تورم ساختاری یا نهادی نیز در کنار تورم هنجاری، دیگر ویژگی عرصه حقوق بین‌الملل بشر به شمار می‌رود. ویژگی یا خصیصه‌ای که شاید به دلیل پر کردن خلاء اجرای تعهدات حقوق بشری توسط دولت‌ها، یا به عرصه وجود نهاده است. این نظارت‌های توری که گاهی دولت‌ها را مکلف به ارائه گزارش‌های اولیه و دوره‌ای می‌کند، آنقدر زیاد و متنوع است که گاهی به کلافگی و صرفنظر کردن کشورها از ارائه گزارش منجر می‌شود. با این وجود، تاثیر بازگو کردن موارد نقض و اعلام نگرانی و هشدار از سوی نهادهای مختلف حقوق بشری در عرصه جهانی، در رفع آن نقض و در مواردی جبران خسارات ناشی از آن، غیر قابل انکار است. این نهادها و سازکارهای نظارتی، بلندگوی اعلام موارد نقض حقوق بشر توسط دولت‌ها بوده و از این طریق، به حمایت و حفاظت از حقوق بشر مبادرت می‌ورزند.^{۵۹} بنا به گفته کلافام^{۶۰}، اندیشمند نام‌آشنای حقوق بشری، حتی زمانی که دولت‌ها توصیه‌های نهاد معاهده‌ای را نادیده می‌گیرند یا رد می‌کنند، «کاملاً مشخص است که فرآیند آگاه‌سازی دولت‌ها از اینکه ناظران سازمان ملل نسبت به موضوع خاصی در قلمرو ایشان حساس شده‌اند، به آزادسازی (زندانیان) و تغییرات سیاسی منجر شده است».^{۶۱}

۴-۲- ارتقاء، ترویج یا اعتلاء مقام و جایگاه حقوق بشر در معنای توسعه مترقیانه حقوق بشر

از اواسط دهه ۵۰، سازمان ملل اقداماتی در جهت اعتلای مقام حقوق بشر بعمل آورده است و در این راه از وسایل و عوامل مختلفی مثل برنامه خدمات مشورتی، نظام گزارش‌های ادواری دولت‌های عضو و تحقیقات دو تتبعات علمی در مورد حقوق معین، استفاده کرده است.^{۶۲}

مساله کردن حقوق بشر و ترویج مفاهیم حقوق بشری، از جمله کارویژه‌ها و ماموریت‌های نهادهای حقوق بشری از جمله نهادهای سازمان ملل متحد بوده است. منظور از ارتقاء حقوق بشر، ارتقاء جایگاه و مقام حقوق بشر است که قواعد و هنجارهای توری شکل گرفته توسط دولت‌ها به همراه تاسیس نهادهای نظارتی و حمایتی متکثر، در این مسیر گام بر داشته‌اند.

⁵⁸ . International Service for Human Rights I (SHR), "A Simple Guide To The UN Treaty Bodies", 2015, Available at: https://www.ishr.ch/sites/default/files/documents/ishr_simpleguide_eng_final_final_dec15.pdf., Accessed July 5, 2021

⁵⁹ . Presented by the OHCHR to the Vienna + 20 Conference in Vienna, "strengthening the Rule of Law: The right to an effective remedy for victims of human rights violations", 27-28 June 2013.

⁶⁰ . Andrew Clapham

⁶¹ . Andrew Clapham, *Human Rights: A Very Short Introduction* (Oxford University Press, 2007), 74-75

^{۶۲} . فلسفی، پیشین، ۱۲۶

در این مسیر (ارتقاء و ترویج حقوق بشر)، نقش دو نهاد، ویژه و قابل ارزش‌گذاری است که ذیلاً توضیحاتی در رابطه با آنها ارائه می‌گردد:

۴-۲-۱- کمیته‌های حقوق بشری

یکی از عمده‌ترین مثال‌های ارتقاء یا ترویج حقوق بشر را می‌توان در یکی از کارویژه‌ها یا ماموریت‌های نهادهای معاهده‌ای جستجو کرد. نهادهای معاهده‌ای که به عنوان بازوهای اجرایی کنوانسیون‌های حقوق بشری، ماموریت‌های گوناگونی از جمله دریافت و بررسی گزارش‌های دوره‌ای دولت‌ها و دریافت شکایات فردی را دارند، به صدور نظرهای عمومی که به نوعی تفسیر مفاد مندرج در معاهدات است، مبادرت ورزیده و بدین طریق گامی بلند و تاثیرگذار در فرآیند ارتقاء جایگاه حقوق بشر بر می‌دارند.

نهادهای معاهده‌ای، نظرها یا توصیه‌های عمومی که به معنای راهنماهای معتبر در مورد چگونگی اجرا و تفسیر کنوانسیون‌ها می‌باشند را به دولت‌های عضو کنوانسیون ارائه می‌نمایند. نظرهای عمومی یا همان نظرهای تفسیری، می‌توانند راهنمای ماهیتی در زمینه مواد خاصی از کنوانسیون در نظر گرفته شوند یا ممکن است راهنمای کلی‌تری برای دولت‌ها در موضوعاتی مانند چگونگی آماده‌سازی گزارش‌ها، محسوب شوند.^{۶۳} نظرهای تفسیری، ممکن است از لحاظ درجه اهمیت و پیچیدگی متفاوت باشند و گاهی اوقات می‌توانند به عنوان تفسیر مواد خاصی از میثاق در نظر گرفته شوند. این نظرها، همچنین ممکن است که براساس افزایش تجارب دولت‌ها یا پیشرفت در حوزه‌های خاص، مورد بازنگری یا جایگزینی قرار گیرند. روند ایجاد و تصویب نظرهای تفسیری متشکل از سه مرحله اصلی مشورت، تهیه پیش‌نویس و تصویب است.^{۶۴}

فیلیپ آلتوم، در تعریف نظرهای تفسیری اشعار می‌دارد: "نظرهای تفسیری وسیله‌ای است که به واسطه آن کمیته تخصصی حقوق بشر سازمان ملل متحد، نظرها مورد لحاظ خود را در موضوعاتی که از مقررات معاهده منبث می‌شوند و در راستای اجرای عملکرد نظارتی وی می‌باشد، در قالب بیانیه و جملات رسمی ابراز می‌دارد."^{۶۵}

کمیسر عالی پیشین حقوق بشر ملل متحد، در زمینه تقویت نهادهای مبتنی بر معاهده حقوق بشری سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۲، طرحی ارائه و ۱۰ هدف از جمله پیگیری اجرای مؤثر معاهده بوسیله دولت‌های عضو از طریق ارائه توصیه‌ها و نظرها یا تصمیمات لازم از سوی نهادهای معاهده‌ای مطرح می‌کند.^{۶۶}

^{۶۳} زهره سرایی، امیرحسین مجبلی، تفسیر حقوق بشر در آئینه نظریه‌های کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد، (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۷)، ۵.

^{۶۴} . Committee On Enforced Disappearances, "Working Methods", 46, Available at: <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/WorkingMethods.aspx>, Accessed September 8, 2021

^{۶۵} . Philip Alston, "The Historical Origins of General Comments' in Human Rights Law," in Laurence Boisson De Charzournes and Vera Gowlland-Debbas (eds), (The International Legal System in Quest of Equity and Universality, 2001), 212

^{۶۶} این اهداف دهگانه عبارتند از عضویت: ارتقاء تخصص، قابلیت دسترسی و استقلال تمام اعضای نهادهای معاهده‌ای؛ تطابق: تطابق دولت با گزارش‌دهی به معاهده (شامل گزارش‌دهی از طریق نهادهای میان‌وزارتخانه‌ای، وزارتخانه‌ای و آئین مصالحه ملی ذینفعان)؛ اجرا: اجرای مؤثر بوسیله دولت‌های عضو معاهدات، توصیه‌ها، نظرات یا تصمیمات نهادهای معاهده‌ای؛ گزارش‌ها: با تمرکز بیشتر و تحلیلی‌تر بر گزارش‌های دولت‌ها؛ حمایت از کنفرانس‌ها: ارتقاء ظرفیت خدمات کنفرانس‌ها به منظور حمایت از نهادهای معاهده‌ای؛ شکایات: ارتقاء ظرفیت‌های مؤثر دولت‌ها در پاسخ متناسب به شکایات افراد؛ حمایت دبیرکل: ارتقاء ظرفیت دبیرکل به منظور حمایت از نظام نهادهای معاهده‌ای؛ گفتگوهای سازنده: رویکردهای هماهنگ نسبت به تضمین مؤثر گفتگوهای

در واقع، نهادهای معاهده‌ای حقوق بشر، دامنه دقیق تعهدات مبهم دولت‌های عضو را در رابطه با معاهدات، از طریق توسل به تفسیر تعیین می‌کنند. این عمل از یک منظر، با ارائه نظرها و دیدگاه‌ها در رابطه با شکایات فردی صورت می‌گیرد و از طرف دیگر بررسی گزارش دولت‌های عضو و ارزیابی اجرای تعهدات از سوی آنها این امکان را برای نهادهای معاهده‌ای فراهم می‌کند که به نحوی در فرآیند قاعده‌سازی مشارکت نمایند.^{۶۷}

در این چارچوب، علاوه بر نهادهای ناظر بر میثاقین (کمیته حقوق بشر به عنوان نهاد ناظر بر میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به عنوان نهاد ناظر بر میثاق دوم)، کمیته حقوق کودک نیز نقشی مهم و تاثیرگذار در حمایت و ارتقاء حقوق کودکان ایفاء کرده است.^{۶۸} کمیته حقوق کودک، تا به امروز، ۲۵ نظر تفسیری را در تفسیر مواد کنوانسیون حقوق کودک ارائه داده است. جمهوری اسلامی ایران، برای اولین بار در جریان شکل‌گیری یکی از این نظرات تفسیری که در واقع مرتبط با پیش‌نویس بازنگری شده نظر تفسیری شماره ۱۰ کمیته حقوق کودک (با موضوع عدالت نوجوانان) بود، مشارکت نمود و نظر خود را به کمیته تقدیم کرد.^{۶۹}

۴-۲-۲ دیوان بین‌المللی دادگستری

دیوان بین‌المللی دادگستری، به عنوان رکن قضایی سازمان ملل متحد، تاثیری شگرفت در ارتقاء جایگاه حقوق بشر و ترویج مفاهیم حقوق بشری داشته است. این نقش کلیدی دیوان را می‌توان از دعاوی رسیدگی شده در این مرجع و همچنین نظرها مشورتی آن، مستفاد کرد.^{۷۰}

اگرچه دیوان محدودیت‌هایی هم در رابطه با "رضائی بودن صلاحیت"^{۷۱} و هم در رابطه با چارچوب مطرح شده در دادخواست‌ها دارد، اما بارها نشان داده با اینکه دادگاه جهانی حقوق بشر نیست، می‌تواند در اثنا رسیدگی‌های خود، نقشی موثر در حمایت و ارتقاء حقوق بشر ایفاء نماید.^{۷۲}

سازنده با دولت‌ها؛ دسترسی و در معرض دید بودن: دسترسی جهانی و قابلیت رویه کار نهادهای معاهده‌ای؛ توصیه‌ها: تصویب توصیه‌های متمرکزتر، مختصرتر و قابل اجرا تر. برای مطالعه بیشتر نگاه کنید به:

Navanethem Pillay, "Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System", (OHCHR, June 2012), Available at: <<http://www2.ohchr.org/english/bodies/HRTD/docs/HCRReportTBStrengthening.pdf>>, Accessed September 8, 2021

⁶⁷ . Geir Ulfstein, "Law-Making by Human Rights Treaty Bodies", (Routledge, 2014), 1, Available at:

<http://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/43310/4/law-making%Bby%2BHuman%2BTreaty%BBodies.pdf>>, Accessed September 8, 2021

^{۶۸} . امیرحسین مجبعلی، مریم مهیمنی، زهره سرائی، تفسیر حقوق کودک در آئینه نظریه‌های کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد، (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۸)، ۵

⁶⁹ . Draft revised General Comment No. 10 (2007), Available at: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/DraftGC10.aspx>, Accessed September 20, 2021

⁷⁰ . Sandy Ghandhi, Human Rights and the International Court of Justice The Ahmadou Sadio Diallo Case, *Human Rights Law Review*, 11:3(2011), 527-528

⁷¹ . Consent Based

⁷² . John R. Crook, the International Court of Justice and Human Rights, 1 Nw. J. Int'l Hum. Rts. 1 (2004), 1-8

دیوان بین‌المللی دادگستری، از دریچه‌ی صدور دستورهای موقت و احکام، در رسیدگی‌های ترافیعی و همچنین از طریق صدور نظریه‌های مشورتی در مواردی که ارکان سازمان سوالی را مطرح می‌کنند، در مسیر ارتقاء و ترویج حقوق بشر گام بر می‌دارد. نظرهای جداگانه‌ی قضات نیز که بعضاً بصورت مفصل منتشر می‌شوند، اسناد مهمی است که در چارچوب دکترینال و به عنوان منبع کمکی حقوق بین‌الملل، به ترویج حقوق بشر کمک کرده و می‌نماید.^{۷۳}

این رکن ملل متحد می‌تواند با تعریف و تفسیر کنوانسیون‌ها و تعهداتی که بر عهده دولت‌ها قرار دارد، سهم خود را در این خصوص ایفاء نماید. دیوان، در مواردی قواعد عرفی موجود در حقوق بین‌الملل بشر را مورد تایید و پذیرش قرار داده است و در مواردی هم آنها را به حقوق مخاصمات مسلحانه تسری داده است. تصور می‌شود که دیوان بین‌المللی دادگستری، اولین مرجعی است که با صراحت اعلام می‌کند که یک ارتباط مستقیم بین حقوق بشر و حقوق بشردوستانه وجود دارد و حقوق بشر در زمان جنگ هم اعمال می‌شود. مهم‌ترین مصداق آن در نظر مشورتی دیوان در قضیه دیوار حائل است.^{۷۴}

تعیین دیوان بین‌المللی دادگستری از سوی کمیسیون حقوق بین‌الملل، به عنوان مرجع تشخیص قواعد آمره^{۷۵} حقوق بین‌الملل عام نیز نقش بالقوه‌ای به دیوان جهت تضمین رعایت قواعد حقوق بشر اعطاء کرده است که بدون تردید، در آینده می‌تواند در تحکیم پایه‌های حقوق بشر و اثبات آنها به جامعه جهانی موثر واقع شود.^{۷۶}

چنانچه بخواهیم به عنوان نمونه، به تحول در مفهوم یکی از حق‌های بشری در عملکرد دیوان پردازیم، می‌توان به حق تعیین سرنوشت اشاره کرد. این حق که در ماده ۱ میثاقین، مورد شناسایی و تضمین قرار گرفته است، یکی از حقوق چالش برانگیز در میان دولت‌ها بوده و دیوان در قضایای متعدد از جمله قضیه آفریقای جنوب غربی، نامیبیا و صحرای غربی^{۷۷}، دیوار حائل^{۷۸} و اخیراً جدایی چاگوس از موریس^{۷۹}، ابتکارهای جالبی در این خصوص داشته که در مجموع می‌توان این ابتکارات را در جهت ترویج و ارتقاء این حق، تفسیر نمود. برای مثال در نظریه مشورتی اخیر (جدایی چاگوس از موریس) دیوان به عرفی بودن قطعنامه ۱۵۱۴ مجمع عمومی^{۸۰} (قطعنامه موسوم به استعمارزدایی) در رابطه با حق تعیین سرنوشت رای داد.^{۸۱}

⁷³. Ibid

^{۷۴}. زمانی، پیشین، ۸۱

⁷⁵. Jus Cogens

^{۷۶}. همان، ۸۲

⁷⁷. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/53>, Accessed September 20, 2021

⁷⁸. Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/131>, Accessed September 20, 2021

⁷⁹. Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/169>, Accessed September 20, 2021

⁸⁰. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Available at: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Independence.aspx>, Accessed September 28, 2021

^{۸۱}. محمدحسین لطیفیان، نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه چاگوس در آینه حق بر تعیین سرنوشت، تالار گفتگوی انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، (۱۳۹۹)، قابل دسترسی در:

<https://unstudied.ir/iauns-forum/>

نتیجه‌گیری

نظام حقوق بین‌الملل در مقایسه با سایر نظام‌های حقوقی، دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است. علاوه بر این، حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر به عنوان یکی از حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل نیز دارای ویژگی‌های خاص خود بوده که هم از ویژگی‌های خاص حقوق بین‌الملل تاثیر پذیرفته و هم آشکارا بر حقوق بین‌الملل تاثیر گذاشته است. اصلی‌ترین بروز و نمود تاثیرگذاری حقوق بشر بر حقوق بین‌الملل را می‌توان در "نهضت انسانی شدن حقوق بین‌الملل" جستجو کرد. امروزه دیگر رعایت، تضمین و اجرای حقوق بشر، تنها مختص به حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر نیست و از قابلیت اعمال قواعد حقوق بشری بر بازیگرانی چون سازمان‌های مردم‌نهاد، شرکت‌های فراملی و حتی اشخاص انسانی سخن به میان می‌آید. مراقبت مقتضی حقوق بشری به عنوان تعهدی بر ذمه شرکت‌های فراملی و همچنین تلاش برای نیل به معاهداتی الزام‌آور به منظور متعهد نمودن بازیگران غیردولتی، جملگی نشانه‌هایی بر تاثیرگذاری روزافزون قواعد حقوق بشری بر حوزه‌های مختلف حقوق بین‌الملل است.

تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل نیز از این اتمسفر حقوق بشر محور جدا نیست. علاوه بر این، بر هم زدن قاعده بازی که امروزه به یکی از ویژگی‌های حقوق تکاملی بشر بدل گشته است، تا بدان جا پیش رفته که می‌توان از دگردیسی مفهومی واژگان در این حوزه موضوعی سخن به میان آورد. یکی از این واژگان که در حوزه موضوعی حقوق بشر دچار تحول مفهومی شده و بعضاً واژگان جایگزینی برای آن استفاده می‌شود، "توسعه مترقیانه حقوق" است.

با تکیه بر مبانی مورد اشاره در این پژوهش و در چارچوب نظری حقوق بین‌الملل بشر، می‌توان چنین نتیجه گرفت:

(الف) نظر به ماهیت اعلامی تمامی قواعد حقوق بشری به عنوان یکی از ویژگی‌های حقوق بین‌الملل بشر، واژه "توسعه مترقیانه حقوق" در حقوق بین‌الملل که معنایی تاسیسی و نه اعلامی دارد، در حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر دچار دگردیسی مفهومی شده و معنای تاسیس و ایجاد حقوق را به ذهن متبادر نمی‌کند.

(ب) در حوزه حقوق بین‌الملل بشر واژه "توسعه مترقیانه حقوق" برخلاف حقوق بین‌الملل که به معنای ایجاد و تاسیس قواعد حقوقی جدید است، به معنای ارتقاء جایگاه و مقام حقوق بشر و ترویج حق‌های بشری می‌باشد.

(ج) نظر به این تحول و دگردیسی مفهومی که ناظر بر ماهیت و ویژگی‌های خاص حقوق بین‌الملل بشر در مقایسه با حقوق بین‌الملل است، واژگان "حمایت و ارتقاء حقوق بشر" به جای "تدوین و توسعه مترقیانه حقوق" مورد استفاده قرار می‌گیرد.

(د) از جمله نهادهایی که بیشترین سهم را در توسعه مترقیانه حقوق بشر به معنای ارتقاء جایگاه و ترویج آن داشته‌اند می‌توان به کمیسیون حقوق بشر سابق، شورای حقوق بشر کنونی، دیوان بین‌المللی دادگستری، نهادهای معاهده‌ای، سازمان‌های مردم‌نهاد و آژانس‌های تخصصی ملل متحد اشاره کرد.

(و) تردیدی نیست که ماهیت و ویژگی‌های خاص حوزه موضوعی حقوق بین‌الملل بشر، تفاوت‌های مفهومی دیگری را نیز در سایر واژگان و عبارات مشترک این حوزه با سایر حوزه‌های موضوعی حقوق بین‌الملل رقم می‌زند.

۵) بر این اساس، هرگونه مطالعه و پژوهش در زمینه حقوق بین‌الملل بشر، جز در این چارچوب نظری ترسیم شده و با در نظر گرفتن ماهیت و ویژگی‌های منحصر به فرد این حوزه موضوعی، نمی‌تواند با هدف و اهمیت ترسیم شده (حمایت و ارتقاء جایگاه حقوق بشر) سنخیت داشته باشد.

فهرست منابع و مآخذ

کتاب‌ها:

- ضیائی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ چهلّم، تهران: گنج دانش، ۱۳۹۰.
- کاسسه، آنتونیو، حقوق بین‌الملل، ترجمه حسین شریفی طراز کوهی، تهران: نشر میزان، ۱۳۸۵.
- زر نشان، شهرام، شکل‌گیری و شناسایی حقوق بین‌الملل عرفی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳، چاپ دوم.
- زمانی، سید قاسم، گفتارهایی در حقوق بین‌الملل بشر، تهران: انتشارات خرسندی، ۱۴۰۰، چاپ اول.
- شهبازی، آرامش، نظام حقوق بین‌الملل وحدت در عین کثرت، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، تهران، ۱۳۸۹.
- جوزف، سارا، شولتز، جنی، کسن، ملیسا، میثاق بین‌الملل حقوق مدنی و سیاسی، ترجمه و تحقیق دکتر سید قاسم زمانی و همکاران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، جلد یکم، ۱۳۹۵.
- جوزف، سارا، شولتز، جنی، کسن، ملیسا، میثاق بین‌الملل حقوق مدنی و سیاسی، ترجمه و تحقیق دکتر سید قاسم زمانی و همکاران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، جلد دوم، ۱۳۹۵.
- ابراهیم گل، علیرضا، مسئولیت بین‌الملل دولت، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، چاپ ۱۰، ۱۳۹۷.
- قربان نیا، ناصر، در جستجوی حق و عدالت، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۴، چاپ اول.
- شریفی طراز کوهی، حسین، حقوق بشر نظریه‌ها و رویه‌ها، تهران: نشر میزان، زمستان ۱۳۹۷، چاپ اول.
- قاری سید فاطمی، سید محمد، حقوق بشر در جهان معاصر، تهران: نگاه معاصر، ۱۳۹۸، جلد اول، چاپ ششم.
- قاری سید فاطمی، سید محمد، حقوق بشر در جهان معاصر، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، دفتر دوم، چاپ سوم، ۱۳۹۳.
- والاس، ربکا، حقوق بین‌الملل، ترجمه و تحقیق سیدقاسم زمانی و مهناز بهراملو، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهردانش، چاپ پنجم، ۱۳۹۴.
- موحد، محمد علی، در هوای حق و عدالت، تهران: کارنامه، ۱۳۸۱، چاپ اول.
- عسکری، پوریا، حق شرط بر معاهدات حقوق بشری تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۶، چاپ دوم.
- سرایی، زهره، محبعلی، امیرحسین، تفسیر حقوق بشر در آئینه نظریه‌های کمیته حقوق بشر سازمان ملل متحد، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۷.
- عبدالمالکی، مهدی، نوری، ولی اله، محمودی، امیر، زحمتکش، مجید، آینده حقوق بین‌الملل تحقق آرمان شهر، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، جلد دوم، سال ۱۴۰۰.
- محبعلی، امیرحسین، مهیمنی، مریم، سرائی، زهره، تفسیر حقوق کودک در آئینه نظریه‌های کمیته حقوق کودک سازمان ملل متحد، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۸.
- حسینی اکبر نژاد، هاله، ماهیت تعهدات حقوق بشری در نظام بین‌المللی، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های شهر دانش، ۱۳۹۵.

• پی سویدی، سوریا، نظام حقوق بشر سازمان ملل متحد، ترجمه و تحقیق: دکتر سید قاسم زمانی و امیرحسین محبعلی، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۹۸.

- Micheline R. Ishay, The History of Human Rights: From Ancient Times to the Globalization Era (University of California Press, 2004);
- Ackerly, A.B., Universal Human Rights in a World of Difference (Cambridge University Press, 2008)
- The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal (Oxford University Press, 2nd edn, 2013);
- Alston, P. and Goodman, R. International Human Rights (Oxford University Press, 2012);
- Alston, P. and Megret, F. (eds), The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal (Oxford University Press, 2nd edn, 2013);
- Baghel, I. and Yadav, S.N. Human Rights in the 21st Century (Jnanada Prakashan, 2009);
- Bantekas, I. and Oette, L. International Human Rights Law and Practice (Cambridge University Press, 2013);
- Buchanan, R. and Zumbansen, P. Law in Transition: Human Rights, Development and Transitional Justice (Hart Publishing, 2014);
- Clapham, Andrew, Human Rights: A Very Short Introduction, (Oxford University Press, 2007);
- Alston, Philip, "The Historical Origins of General Comments' in Human Rights Law," in Laurence Boisson De Charzournes and Vera Gowlland-Debbas (eds), (The International Legal System in Quest of Equity and Universality, 2001);
- Condorelli, in Cassese. A/and weiler. J.H. (eds), "Change and Stability in International Law-Making", (European University, 1988);
- Janusz, Symonides, Human Rights: Concept and Standards, (Routledge; 1st edition, 2000);
- OHCHR and the inter-Parliamentary Union (IPU), Human Rights: Handbook for Parliamentarians №26, (2016, HR/PUB/16/4 (UN));
- Ulfstein, Geir, "Law-Making by Human Rights Treaty Bodies", (Routledge, 2014);
- Amnesty International, Amnesty International Handbook, (London, AI publications, 2002);
- OHCHR, A Handbook on the Establishment and Strengthening of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, (Geneva, Human Rights Publications 1995).

مقالات:

- فلسفی، هدایت الله، "تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین‌المللی"، تحقیقات حقوقی، ۱۶ و ۱۷، پاییز ۱۳۷۴ تا بهار ۱۳۷۵.
- شریفی طرازکوهی، حسین، فتح پور، فاطمه، "الزامات مقابله با تروریسم در پرتو روند انسانی‌شدن حقوق بین‌الملل"، مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، ۹، ۱۳۹۶.
- خوزه جیل، آمپاروسان، بیگ زاده، ابراهیم، "مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در قبال نقض حقوق بشر"، فصلنامه تحقیقات حقوقی، ۲۹ و ۳۰، ۱۳۷۹.

- زمانی، سید قاسم، چالش‌ها و ابتکارات مجمع عمومی در فرآیند تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل، دانشگاه تهران، مجموعه مقالات همایش نقش مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تدوین و توسعه تدریجی حقوق بین‌الملل ۱۳۸۹.
- عسکری، پوریا، سعیدی، نیلوفر، "سازمان‌های غیردولتی بین‌المللی و نظارت بر اجرای حقوق بشر با تاکید بر عفو بین‌الملل"، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۵۳، ۱۳۹۵.
- قاری سید فاطمی، سید محمد، معاهدات حقوق بشری فضایی متفاوت، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌الملل جمهوری اسلامی ایران، ۲۸، ۱۳۸۲.
- زمانی، سیدقاسم، نظارت جهانی بر اجرای حقوق بشر: از کمیسیون تا شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد، پژوهش‌های حقوقی، ۹، ۱۳۸۵.
- حسینی اکبرنژاد، هاله، حوریه حسینی اکبرنژاد، "نگاهی بر رویه‌های نهادهای بین‌المللی در هنجارسازی و توسعه مفاهیم حوزه زنان"، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، ۷۶، ۱۳۹۶.
- موسوی، سید فضل‌الله، آیا حقوق بین‌الملل عام تنها حقوق عرفی است؟ مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی و بین‌المللی ریاست جمهوری، ۱۸ و ۱۹، ۱۳۷۳.
- محمودی کردی، زهرا، ماهیت اصول کلی حقوقی و کارکردهای آن در حقوق بین‌الملل، مجله حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری، دوره ۳۵، شماره ۵۸، ۱۳۹۷.
- محمدحسین لطیفیان، نظر مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه چاگوس در آینه حق بر تعیین سرنوشت، تالار گفتگوی انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، ۱۳۹۹.

- M.B. Dembour, 'What Are Human Rights? Four Schools of Thought' (2010): 32(1) HRQ 1.
- Justice Antonin Scalia, 'Justice Scalia's Tribute and Thoughts on Human Rights' in Jo Carby-Hall (ed.), Essays on Human Rights: A Celebration of the Life of Dr Janusz Kochanowski (Warsaw: Ius et Lex Foundation, 2014).
- Kumar, C. Raj, "National Human Rights Institutions: Good Governance Perspectives on Institutionalization of Human Rights", American University International Law Review 19, no. 2 (2003).
- N. Pronto, Arnold, "Codification and Progressive Development of International Law: A Legislative History of Article 13(1) (a) of the Charter of the United Nations", FIU Law Review, Volume 13, Number 6, (2019).
- Karol, Wolfke, "Can Codification of International Law be Harmful?", In Makarczyk. J(ed), "Essays in International Law in Honour of Judge Manfred Lachs", Martinus Nijhoff, 1984.
- Craven, Matthew, Legal Differentiation and the Concept of the Human Rights Treaty in International Law, EJIL (2000), vol. 3 No.3.
- YORAM, DINSTEIN, "The Erga Omnes Applicability of Human Rights." Archiv Des Völkerrechts 30, no. 1 (1992).
- Ghandhi, Sandy, Human Rights and the International Court of Justice The Ahmadou Sadio Diallo Case, Human Rights Law Review, 11:3 (2011).
- R. Crook, John, the International Court of Justice and Human Rights, 1 Nw. J. Int'l Hum. Rts. 1 (2004).
- Lord, Janet E, "Mirror, Mirror on the Wall: Voice Accountability and NGOs in Human Rights Standard Setting", Seton Hall Journal of Diplomacy and International Relations, Vol.5, No.1, (2004).

- HhBird, Annie, Third State Responsibility for Human Rights Violations, *European Journal of International Law*, Vol. 21 No. 4, (2010).
- HhKamminga, M. T, *Inter-State Accountability for Violations of Human Rights*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, (1992).
- Helen, Milner, "The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique." *Review of International Studies* 17, no. 1 (1991).

گزارش پژوهشی:

- حسینی، سیده لطیفه، "آشنایی با مفاهیم حقوق عمومی، بررسی مفهوم حقوق بشر" تهران: پژوهشکده شورای نگهبان،

۱۳۹۳/۲/۸

Documents:

- International Service for Human Rights I (SHR), "A Simple Guide to the UN Treaty Bodies", 2015, Accessed July 5, 2021
- Presented by the OHCHR to the Vienna + 20 Conference in Vienna, "strengthening the Rule of Law: The right to an effective remedy for victims of human rights violations", 27–28 June 2013.
- Committee on Enforced Disappearances, "Working Methods", Accessed September 8, 2021
- Navanethem Pillay, "Strengthening the United Nations Human Rights Treaty Body System", (OHCHR, June 2012), Accessed September 8, 2021
- Statute of the International Law Commission 1947, Accessed October 2, 2021
- Treaty of Westphalia Accessed September 28, 2021
- Universal Declaration of Human Rights Accessed July 5, 2021
- UN Treaty Body Database, Accessed July 6, 2021
- Draft revised General Comment No. 10 (2007), Accessed September 28, 2021
- International Covenant on Civil and Political Rights, Accessed September 20, 2021
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Accessed September 20, 2021
- Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970), Accessed September 20, 2021
- Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Accessed September 20, 2021
- Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Accessed September 20, 2021
- Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, Accessed September 28, 2021